dr hab. Sebastian Bernat, prof. ucz.
Katedra Gospodarki Przestrzennej
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
sebastian.bernat@mail.umcs.pl

Lublin, 15.01.2025.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Patrycji Szarek-Iwaniuk „Partycypacja społeczna i Partycypacyjne Systemy Informacji Geograficznej w kształtowaniu przestrzeni" Promotor: dr hab. Adam Senetra, prof. UWM Promotor pomocniczy: dr inż. Katarzyna Pawlewicz

Recenzja została przygotowana na podstawie Umowy o dzieło nr 9/29.300.001/2024 na wykonanie recenzji rozprawy doktorskiej z dn. 25.11.2024. pomiędzy Uniwersytetem Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie a niżej podpisanym

Wprowadzenie

Badania partycypacji społecznej są jednym z intensywnie rozwijających się nurtów w geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarce przestrzennej. Mają one jednak często charakter interdyscyplinarny. Związane są bowiem z pograniczem kilku dyscyplin naukowych, zwłaszcza geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej, socjologii i psychologii. Partycypacja społeczna ma wymiar praktyczny a jej badania powinny odpowiadać na pytanie, w jaki sposób społeczność lokalna powinna uczestniczyć w rozwoju swojego terytorium i decydować o jego przyszłości, uzupełniając działania władz.

Partycypację społeczną uwzględnia się w krajach o ustroju demokratycznym na całym świecie („Nic o nas bez nas"). Już ponad 60 lat temu J. Jacobs wskazała na kluczową rolę społeczności lokalnej, jej podmiotowość w kształtowaniu przestrzeni miejskiej. Pisała m.in. „Miasta mają zdolność dostarczania czegoś każdemu, tylko dlatego i wtedy, gdy są one tworzone przez każdego" (Jacobs 1961). Również w Polsce są coraz bogatsze doświadczenia w partycypacji społecznej. Warto choćby wspomnieć o ustawie o rewitalizacji (w tym roku minie 10 lat jej obowiązywania), która wyraźnie akcentuje jej obecność. Szeroka partycypacja społeczności lokalnej od samego początku działań i zaangażowanie wielu podmiotów jest jednym z warunków sukcesu rewitalizacji. W 2011 r. wprowadzono w Sopocie jako pierwszym mieście w Polsce budżet obywatelski, który następnie zastosowano w innych jednostkach samorządu terytorialnego oraz uregulowano ustawowo jako jedną z form

konsultacji społecznych, obowiązkowych dla miast na prawach powiatu (Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych).

Partycypacja społeczna jest istotnym elementem procesu zarządzania przestrzenią. Włączenie społeczne uznaje się za jeden z najważniejszych celów procesu planowania. Choć partycypacja społeczna jest wymagana prawem w wielu kwestiach, to uchodzi także za tzw. dobrą praktykę. Od dawna trwa dyskusja nad sensem i znaczeniem partycypacji. Pomimo pewnego „zmęczenia materiału", identyfikacja i włączenie wszystkich kategorii interesariuszy w proces decyzyjny wciąż są istotnymi czynnikami pozwalającymi na kreowanie przestrzeni zgodnie z wizją i przeznaczeniem oraz potrzebami mieszkańców i samorządu. Jednak partycypacja społeczna jest jeszcze niedoskonała. Ważnym wsparciem w doskonaleniu partycypacji społecznej w Polsce są m.in. opublikowane w 2019 r.: „Raport o stanie polskich miast. Partycypacja publiczna" oraz poradnik „Przestrzeń do dialogu. Praktyczny podręcznik o tym, jak prowadzić partycypację społeczną w planowaniu przestrzennym". W pierwszej z wymienionych, zwrócono uwagę m.in. na potrzebę badań, zwłaszcza w zakresie funkcjonowania nowych narzędzi partycypacji. Dodać należy, że dojrzała partycypacja, jak wielokrotnie zaznaczała K. Pawłowska (2008), jest sposobem przeciwdziałania konfliktom społecznym. Szczególny potencjał w partycypacyjnym zarządzaniu przestrzenią tkwi w wykorzystaniu systemów informacji geograficznej (GIS). Geoankiety mogą wspierać diagnozę jakości przestrzeni a także dostarczać danych na temat aktywności podejmowanych w przestrzeni miasta.

Recenzowana rozprawa mgr Patrycji Szarek-Iwaniuk odpowiada na potrzebę doskonalenia partycypacji społecznej poprzez badania naukowe. Jest zatem bardzo potrzebnym opracowaniem. Szczegółowa ocena rozprawy zostanie przedstawiona zgodnie z kryteriami zawartymi w wymienionej na początku umowie.

1.Tytuł jest adekwatny do treści pracy. Podjęty w rozprawie temat jest bardzo aktualny i istotny, zarówno dla nauki i praktyki, co wykazano we wprowadzeniu do recenzji.

2. Struktura pracy jest dość rozbudowana ale przejrzysta. Rozprawa ma objętość 312 numerowanych stron (w tym 13 stron załączników), przez co można ją uznać za dość obszerną. Podzielona została na osiem rozdziałów, w tym trzy prezentujące wyniki badań.

Objętość poszczególnych rozdziałów jest zróżnicowana, zależnie od zawartych w nich treści. Oprócz rozdziałów wydzielono podrozdziały oraz dodatkowo w niektórych podrozdziałach – podpodrozdziały. Szczególnie są one liczne w rozdziale 2. Teoretyczne podstawy rozprawy (w obrębie trzech podrozdziałów jest w sumie 10 podpodrozdziałów o różnej objętości – od nieco ponad dwóch do prawie dziesięciu stron). Według mnie, strukturę tego rozdziału można było uprościć poprzez połączenie niektórych podpodrozdziałów (np. 2.2.1. i 2.2.2.) i częściową redukcję zawartych w nich treści. W odniesieniu do całości rozprawy zauważam jednak, że następstwo rozdziałów jest logiczne.

W rozdziale 1. Autorka przedstawia przyczyny podjęcia tematu, problemy badawcze oraz cele pracy wraz z pytaniami i hipotezami badawczymi. Rozdział 2. stanowi obszerne (ponad 50 stron) tło teoretyczne dla prowadzonych badań. Autorka przedstawia w nim kluczowe dla tematu rozprawy pojęcia oraz odnosi się do uwarunkowań i problemów związanych z partycypacją społeczną i e-partycypacją a także do zalet i barier zastosowania Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej. Najobszerniejszy jest podrozdział 2.2.3. (liczy prawie 10 stron) prezentujący uwarunkowania prawne partycypacji społecznej. Jednak Autorka nie odniosła się w nim do sygnalizowanej na początku recenzji Ustawy z dnia 11 stycznia 2018 r., ważnej m.in. jako regulacji prawnej budżetu obywatelskiego. Poza tym zabrakło odniesień do dwóch publikacji, również przywołanych na początku recenzji („Raport o stanie polskich miast...", „Przestrzeń do dialogu..."). Jednak dostrzegam, że wskazany podpodrozdział zawiera i tak już dużo ważnych treści. Zaznaczyć przy tym należy, że cały rozdział teoretyczny został oparty na bardzo licznych publikacjach naukowych, dokumentach i ustawach. Pomimo drobnych uwag krytycznych oceniam go pozytywnie. Szczególnie doceniam liczne odniesienia do publikacji anglojęzycznych oraz obecność wielu tabel podsumowujących rozważania. Kolejno, w rozdziale 3. Autorka szczegółowo opisała materiały i metody wykorzystane w badaniach. Rozdział ten zawiera także charakterystykę obszarów badań (Olsztyn, Ostróda). Doceniam wybór dwóch miast różnej wielkości, co jest istotne ze względu na pewną odmienność w dostępności narzędzi partycypacji społecznej (zależnie od wielkości miasta), sygnalizowaną w przywoływanym raporcie. Jednak drobnym mankamentem charakterystyki obszarów badań jest według mnie brak odwołań do najnowszej regionalizacji fizycznogeograficznej Solona i in. (2018). Cenny byłby też opis struktury funkcjonalno-przestrzennej badanych miast (jest tylko ryc. 7. przedstawiająca strukturę badanych miast). Nie są to jednak znaczące uchybienia. Najważniejsze w tym

rozdziale jest szczegółowe przedstawienie etapów postępowania badawczego (str. 77.) oraz zastosowanych metod i narzędzi badawczych, w tym „metody analizy wyników" (str. 78-83, 101-107). Istotne jest także przedstawienie „modelu postępowania opartego na budowie i kilkuetapowym testowaniu narzędzia badawczego" (str. 84) - kwestionariusza geoankiety. W kolejnych rozdziałach (4., 5., 6.) zaprezentowane zostały wyniki badań prowadzonych przez Autorkę, które następnie (rozdział 7.) poddano dyskusji z odniesieniami do innych badań (publikacji). Rozprawę kończy podsumowanie, rekomendacje i wnioski, zawarte w rozdziale 8. oraz spisy: rycin, tabel, literatury. Autorka wzorcowo odniosła się do celów, pytań badawczych i hipotez. Wyraźnie podkreśliła też aplikacyjność badań i ich wkład w rozwój wiedzy. Rekomendacje w zakresie zastosowania Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej oraz prowadzenia procesów partycypacyjnych mają przede wszystkim charakter ogólny, ale odnoszą się także do badanych miast. Przedstawiono je przede wszystkim w Tab. 64., co uważam za wartościowe, ale także w formie tekstu (nie tylko w tym rozdziale, ale także na końcu dyskusji, str. 252-259). Drobna uwaga krytyczna dotyczy kolejności spisów. Bezpośrednio po rozdziale 8. powinien być spis literatury a potem spis rycin i tabel. Tymczasem spis literatury jest po spisie rycin i tabel. Do rozprawy zostały dołączone cztery załączniki, w tym kwestionariusz geoankiety („Pytania kwestionariusza...").

3. Piśmiennictwo

Autorka w spisie literatury zawarła 364 pozycje, w tym ponad 60% to publikacje anglojęzyczne; są w tym 23 publikacje Grega Browna oraz 6 publikacji Autorki (indywidualnych i współautorskich). Jest to bardzo bogaty wykaz. Jako drobny mankament można traktować brak odniesień w rozprawie do wspomnianych wcześniej publikacji (Raport o stanie..., Przestrzeń do dialogu..., Ustawa z dnia 11 stycznia 2018...). Poza tym przywołana została Krajowa Polityka Miejska 2023. Niejasne jest, dlaczego Autorka pominęła Krajową Politykę Miejską 2030? Wśród wyzwań jest tam przecież m.in. „Przyspieszenie tempa transformacji cyfrowej miast", co ma związek z podjętą w rozprawie tematyką badawczą. Dodatkowo, według mnie, lepiej byłoby ze spisu literatury wydzielić osobno akty prawne i dokumenty oraz strony internetowe. Tymczasem powstał drobny nieporządek, spowodowany włączeniem do spisu literatury także ustaw, dokumentów i stron internetowych. Nie jest to jednak szczególnie istotne zaniedbanie.

4. Cel pracy

W rozprawie zostały sformułowane dwa cele główne oraz siedem celów szczegółowych, w tym pięć celów poznawczych oraz po jednym celu teoretycznym i aplikacyjnym, co zostało przedstawione na Ryc.1. Pierwszy z celów głównych odnosi się do „opracowania i implementacji uniwersalnego modelu postępowania opartego na budowie i kilkuetapowym testowaniu narzędzia badawczego (kwestionariusza geoankiety)". Drugi natomiast do „zbadania roli i znaczenia oraz postrzegania partycypacji społecznej i zastosowanych w niej Partycypacyjnych Systemów Informacji Geograficznej (PPGIS) w kształtowaniu przestrzeni". Cel ten został uzupełniony poprzez sformułowanie celów szczegółowych. Ogólnie oceniam je pozytywnie, choć za dyskusyjne uważam wydzielanie celu teoretycznego – jest to też cel poznawczy. Poza tym, według mnie pierwszy cel główny, określony przez Autorkę jako aplikacyjny, może być uznany także za metodyczny. Są to jednak kwestie dyskusyjne. Bardzo dobrze, że jako uzupełnienie celów badań zostały sformułowane pytania badawcze. Jest ich 6. Bezpośrednio po nich zaproponowano 4 hipotezy badawcze. Oceniam je pozytywnie.

5. Metody badań opisane zostały szczegółowo w rozdziale 3. Docenić należy zastosowanie wielu metod, w szczególności metody sondażowej (nazwanej też przez Autorkę metodą ankietową, str. 80.) opartej na kwestionariuszu geoankiety. Wyniki badań zostały profesjonalnie przeanalizowane za pomocą metod statystycznych i kartograficznych z wykorzystaniem oprogramowania IBM SPSS Statistics oraz QGIS (nie określono wersji programów). Drobny niedosyt wzbudza brak szczegółowych informacji odnośnie analizy treści związanej z odpowiedziami na pytania otwarte (w jaki sposób „wyszczególniono czynniki..."?). Poza tym za dyskusyjne uważam uwzględnienie w badaniach osób niepełnoletnich (15-18 lat). Z tego względu należałoby to uzasadnić.

6. Wyniki badań zostały bardzo dobrze zaprezentowane w trzech rozdziałach, zgodnie z celami pracy i układem kwestionariusza geoankiety. Wyniki badań „właściwych" Autorka profesjonalnie przedstawiła z wykorzystaniem analizy statystycznej i metod kartograficznych. Szkoda, że tylko 24-25% respondentów odpowiedziało na pytania otwarte. Nie jest to jednak wina badacza. Niejasne jest jednak, dlaczego w przypadku analizy odpowiedzi respondentów

na pytania otwarte nie uwzględniono ich płci i wykształcenia, podobnie jak to zrobiono przy analizach odpowiedzi na pozostałe pytania.

Wyjaśnienia wymaga również kwestia odrzuconych ankiet. Z tab. 14. na str. 115. wynika, że pozyskano 850 ankiet, z których do analizy wzięto pod uwagę 543, czyli 63,88 %. Tymczasem jest też informacja, że 7,65% ankiet zostało odrzuconych oraz, że 21,07% respondentów przerwało wypełnianie ankiety na etapie wskazań na mapach. Nie wiadomo zatem, z czego wynika 63,88%? Zauważyłem też drobne błędy w Tab. 44. (według mnie w ostatniej kolumnie powinno być N=1184, zgodnie z informacją na str. 187.).

Poza tym niejasne jest stwierdzenie na str. 76.: „Istotny problem stanowi możliwość realnego wdrażania przez władze i innych decydentów proponowanych rozwiązań w rzeczywistości" . Czy czasem Autorka nie miała na myśli „braku możliwości"?

Pomimo wyżej przedstawionych uwag podkreślam, że rozdział „Wyniki badań" został bardzo dobrze przygotowany. Szczególnie doceniam podsumowania cząstkowe na koniec każdego podrozdziału w rozdziale 5. i 6., wcześniej tylko w podrozdziale 4.3.2. Ułatwiają one „poruszanie się" po rozprawie.

7. Inne uwagi

Rozprawa jest bogato ilustrowana, zamieszczono w niej 64 tabele i 47 rycin o bardzo wysokiej jakości. Drobny niedosyt wywołuje brak fotografii. Mogłyby one jeszcze bardziej wzbogacić charakterystykę obszarów badań. Nie są jednak elementem niezbędnym do realizacji celów pracy.

Praca jest poprawna językowo. Tzw „literówki" (np. „Finalndia" str. 69) i „skróty myślowe" (np. „większego czasu", str. 75.) są bardzo nieliczne. Należy jednak zwrócić uwagę na używanie przez Autorkę wymiennie terminów: tereny zielone (str. 72.) i tereny zieleni (str. 137.). Według mnie bardziej poprawne byłoby posługiwanie się wyłącznie drugim z wymienionych.

W rozprawie dostrzegam powtórzenia pewnych treści (m.in. na str. 268. i 260., tab. 40. i 44. w znacznej części pokrywają się z ryc. 33. i 36.). Z drugiej strony, według mnie, w małym stopniu zasygnalizowano wpływ pandemii COVID-19 na partycypację społeczną (tylko wzmiankowany na str. 42.). Jednak jestem świadom, że mógłby to być temat osobnej rozprawy.

Na koniec warto podkreślić profesjonalne przygotowanie edytorskie rozprawy. Przedstawione powyżej uwagi krytyczne są mało istotne i mają w większości charakter dyskusyjny, nie rzutują na bardzo dobry odbiór całości rozprawy. Zostały jednak przedstawione zgodnie z wymogami recenzji zawartymi w umowie.

Podsumowanie

Rozprawa odzwierciedla ogólną wiedzę teoretyczną Autorki w dyscyplinie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna oraz umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Autorka wykazała poprzez rozprawę, że podejście geograficzne wyróżnia m.in. wykorzystanie mapy jako sposobu prezentacji i narzędzia analizy. Doktorantka zaproponowała oryginalne rozwiązanie problemu naukowego (problemów naukowych). Rozprawa została napisana niewątpliwie z bardzo dużym zaangażowaniem, na co wskazuje złożoność badań w niej zaprezentowanych. Autorka zrealizowała przyjęte cele badawcze. Hipotezy zostały zweryfikowane pozytywnie. Zaprezentowane wnioski są jasne i stanowią o wartościach poznawczych i aplikacyjnych rozprawy. Najważniejsze, że Doktorantka wykazała się zdolnością do formułowania i rozwiązywania problemów naukowych oraz profesjonalizmem w posługiwaniu się warsztatem badawczym. Tym samym stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr Patrycji Szarek-Iwaniuk spełnia wymogi stawiane pracom doktorskim (art. 187. ustawy z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce) i wnioskuję o dopuszczenie jej Autorki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Wnoszę także o wyróżnienie rozprawy z uwagi na bardzo dużą wartość merytoryczną oraz wyróżniającą się staranność opracowania. Według mnie jest ona niemal wzorcowym opracowaniem na stopień naukowy. Przedstawione powyżej uwagi krytyczne, dotyczą szczegółów i mają w większości charakter dyskusyjny. Odbiór całości rozprawy jest zdecydowanie pozytywny, podjęty w niej problem naukowy został profesjonalnie rozwiązany. Dodatkowo przeprowadzone badania mają wartość aplikacyjną, mogą przyczynić się do usprawnienia procesów partycypacyjnych. Dlatego rozprawa mgr Patrycji Szarek-Iwaniuk „Partycypacja społeczna i Partycypacyjne Systemy Informacji Geograficznej w kształtowaniu przestrzeni" zasługuje według mnie na wyróżnienie.

Przywoływane źródła:

Jacobs J., 1961, The Death and Life of Great American Cities. Random House, New York City.

Pawłowska K., 2008, Przeciwdziałanie konfliktom wokół ochrony i kształtowania krajobrazu. Wyd. Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki, Kraków.

Przestrzeń do dialogu. Praktyczny podręcznik o tym, jak prowadzić partycypację społeczną w planowaniu przestrzennym. Ministerstwo Inwestycji i Rozwoju, Warszawa 2019. https://www.gov.pl/web/rozwoj-technologia/przestrzen-do-dialogu-praktyczny-podrecznik-o-tym-jak-prowadzic-partycypacje-spoleczna-w-planowaniu-przestrzennym

Raport o stanie polskich miast. Partycypacja publiczna. Obserwatorium Polityki Miejskiej, Kraków 2019. https://obserwatorium.miasta.pl/wp-content/uploads/2020/01/Partycypacja-publiczna_raport-o-stanie-polskich-miast-Martela-Pistelok_Obserwatorium-Polityki-Miejskiej-irmir.pdf

Solon J. i in. 2018. Physico-Geographical Mesoregions of Poland: Verification and Adjustment of Boundaries on the Basis of Contemporary Spatial Data. Geogr. Pol., 91: 143–170.

Ustawa z dnia 11 stycznia 2018 r. o zmianie niektórych ustaw w celu zwiększenia udziału obywateli w procesie wybierania, funkcjonowania i kontrolowania niektórych organów publicznych. Dz.U. 2018 poz. 130.

Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. Dz.U. 2018 poz. 1668 z późn. zm.